

Berhardina Midderigh-Bokhorst als illustratrice op kledinggebied

In het tijdschrift "De Vrouw en haar Huis" werd vanaf de oprichting in 1906 het tekenwerk voor de moderubriek uitsluitend door illustratrices uit eigen land verzorgd. De hele opzet van het blad was vrij origineel, zo ook de visie van de redactie op de kleding en de weergave daarvan. Een trouwe medewerkster was Bernhardina Midderigh-Bokhorst, die jaar in jaar uit modetekeningen leverde. De vraag rees of er niet nog iets van de originele tekeningen terug zou zijn te vinden.

De twee kinderen van de in 1880 geboren tekenares leven nog en bewaren met liefde dat gedeelte van hun moeders werk dat deze bij haar overlijden in 1972 naliet. In deze nalatenschap zijn van vrijwel al haar activiteiten voorbeelden te vinden. Opvallend afwezig zijn helaas de modetekeningen, die juist in hun gedrukte vorm de aanleiding vormden voor het opsporen van het werk van de illustratrice. In de tijd dat mevrouw Midderigh voor "De Vrouw en haar Huis" werkte, bestonden de afbeeldingen uit zwart/wit foto's en tekeningen, zodat het ontbreken van haar originele tekeningen geen onoverkomelijk gemis betekent.

In het familiebezit bevinden zich o.a. school-/kinder-kamerplaten en ansichtkaarten, die al vrijwel geheel in de vergetelheid zijn geraakt. De vele door haar geïllustreerde kinderboeken zijn waarschijnlijk ook slechts nog bij verzamelaars bekend.

Rie Cramer (1887-1977) heeft als illustratrice altijd veel roem geoogst. Henriëtte Willebeek le Mair (1889-1966) is na een periode van verminderde belangstelling geëerd met

heruitgaven van haar werk, en met tentoonstellingen. Bernhardina Midderigh-Bokhorst is voor de jeugd van tussen de beide wereldoorlogen zeker ook een heel bekende figuur geweest. Van deze drie vrouwen heeft mevrouw Midderigh er zeker het meeste recht op om speciale aandacht te krijgen vanuit een museale modeafdeling.

Johanna Bernhardina Bokhorst is op 31 mei 1880 geboren in Soerabaja. Haar vader, die officier was bij de genie, overleed in 1885 in Semarang. Haar moeder vestigde zich daarna met haar kinderen in Deventer. Omstreeks 1892 verhuisde het gezin naar Den Haag, zodat Dientje daar naar de meisjes-H.B.S. kon gaan. Na haar eindexamen volgde ze aan de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag de opleiding voor M.O.-tekenen, onder leiding van Fr. Jansen. Na de voltooiing van haar tekenstudie gaf ze enige tijd les aan de Dagteken- en Kunstambachtschool voor meisjes in Amsterdam.

Ze heeft in allerlei technieken gewerkt: pen- en pasteltekeningen gemaakt, portretminia-

Blouse van dunne witte zijde met smockwerk, open naaiwerk en kralen

Roemeense blouse met open naaiwerk en borduurwerk in oranjele zijde

"De Vrouw en haar Huis", juni 1918

Prentbriefkaart uit de serie "Au bain de mer", 1919 of iets eerder

Boekband van "Stijfkopje op School". Niet gedateerd (wat de mode betreft omstreeks 1916 te dateren)

turen op ivoor vervaardigd, geaquarelleerd, geëts, gelithografeerd en geschilderd. Ze heeft ook enkele muurschilderingen op haar naam staan, o.a. voor de tentoonstelling "De Vrouw, 1813-1913", in Amsterdam. Ze was lid van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst. Op de Academie in Den Haag had ze haar toekomstige echtgenoot, Jean Jacques Midderigh, ontmoet. Toen deze een aanstelling kreeg om tekenonderwijs te geven aan de Normalschool (pedagogische academie) in Maassluis en avondlessen kon gaan geven in Vlaardingen, kon in 1905 het huwelijk gesloten worden. Het echtpaar vestigde zich in Vlaardingen. In 1906 werd een dochter geboren en in 1911 een zoon. In 1927 verhuisde het gezin naar Wassenaar, waar Berhardina tot haar dood bleef wonen.

Kinderboeken

Haar oeuvre bestaat voor het grootste deel uit illustraties voor kinderboeken, waarvoor ze een enkele keer ook zelf de tekst schrijft. De tekeningen ontstaan vaak in samenwerking met haar echtgenoot, die dan de architecturale en landschappelijke achtergronden levert bij haar kinder- en dierfiguren.

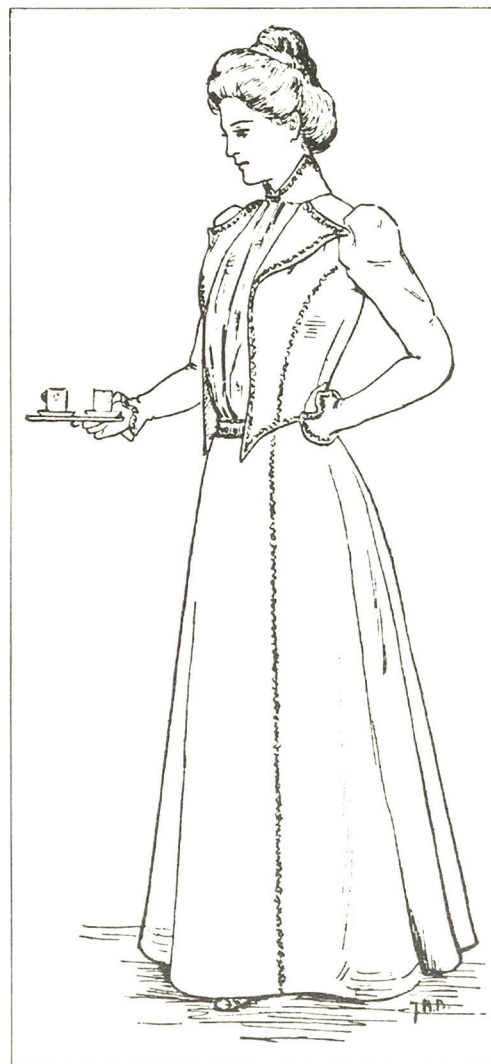
Zijn begrip voor haar werk is voor Berhardina trouwens een voortdurende steun geweest bij de uitoefening van haar beroep als tekenares naast haar taken in haar gezin.

In 1950 staan in haar boekenkast 128 door haar geïllustreerde boeken, ook voorzien van mooie banden. Bijzonder dierbaar zijn voor haar o.a.: "Roswitha" (1909) en "De Waterkindertjes" (1924). De boeken uit de indertijd geliefde "Stijfkopje"-serie zijn ook door haar geïllustreerd. De meeste van deze boeken zijn voor onze huidige maatstaven zeer summier geïllustreerd, vaak met niet meer dan drie tot vijf afbeeldingen en meestal in zwart/wit.

Naast de 128 fraai uitgevoerde bandjes heeft de tekenares in 1950 nog over de honderd eenvoudiger ogende schoolboekjes in huis, die ook door haar van tekeningen zijn voorzien (de eerste exemplaren al vóór haar huwelijk).

De Vereeniging voor Verbetering van Vrouwenkleeding

Als ze in 1899 de akte M.O.-tekenen heeft behaald, volgt ze nog een jaar de modelklas op de Academie. De daarmee verworven kennis zal haar goed van pas zijn gekomen bij haar eerste activiteiten als illustratrice van een kledingtijdschrift. De net opgerichte

Reform-kleed van lichtgrijs laken. Model uit het "Maandblad van de Vereeniging voor Verbetering van de Vrouwenkleeding", februari 1900

Vereeniging voor Verbetering van Vrouwenkleeding laat in november 1899 het eerste nummer van haar maandblad uitkomen. Mejuffrouw J.B. Bokhorst verzorgt daarin vooral in de eerste twee jaargangen het merendeel van de illustraties.

Het doel van deze vereniging is te komen tot "een smaakvolle, gezonde kleeding voor elken leeftijd en elke gestalte voor elk individu in elk seizoen". De ideeënwereld van waaruit men werkt, en die gevoed wordt door allerlei activiteiten en geschriften, vooral uit Engeland en Duitsland, is voor ons nog steeds boeiend en van groot belang. Het gaat nl. om de strijd voor de bevrijding van vrouw en kind op kledinggebied, met een duidelijk

accent op het behoud van de artistieke waarde van de kleding.

Kunstenaars, die zelf helemaal niet uit de modewereld komen, tonen ook actief hun belangstelling (vooral in Engeland hadden sommigen van hen zelfs de stoot gegeven tot het ontstaan van de beweging). Walter Crane (schilder, illustrator en ontwerper), Henri v.d. Velde (architect en schilder) en Gustav Klimt (schilder) ontwerpen fraaie modellen in de geest van de reformbeweging.

De term "reformkleeding" wordt in het "Maandblad van de Vereeniging voor Verbetering van de Vrouwenkleeding" al als algemeen bekend beschouwd. In dit tijdschrift ook zijn alle argumenten van voor- en tegenstanders terug te vinden. Zelfs binnen de vereniging zijn radicalen en gematigden soms nauwelijks te verzoenen. Wij kunnen ons nu slechts met moeite inleven in de emoties die o.a. de pogingen tot het afschaffen van het corset (één van de belangrijkste uitgangspunten van de reformbeweging) hebben teweeggebracht.

De eenvoudig en soepel getekende modefiguurtjes van J.B. Bokhorst met inderdaad smakvolle kledingstukken (van "dienstbodenjapon" t/m "soirée-costuum") hebben al in 1901 de aandacht getrokken van de Amsterdamse afdeling van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht. Mejuffrouw Bokhorst krijgt in dat jaar het verzoek van de Amsterdamse leden om een propagandaboekje te illustreren (zelf is ze lid van de afdeling 's-Gravenhage). De Amsterdamse vrouwen zijn zeer te spreken over het resultaat. Dientje Bokhorst kleedt de vrouwenfiguren in de brochure (juni 1901) aan met japonnen, die zeer verwant zijn aan die ze in dezelfde tijd tekent voor het "Maandblad van de Vereeniging voor Verbetering van Vrouwenkleeding" (mei 1901).

In het tijdschrift "Schoonheid door Gezondheid" (opgericht in januari 1902) wordt ook

Blouserok voor jonge meisjes, met ruim voetvrije rok.

Model uit het "Maandblad van de Vereeniging voor Verbetering van de Vrouwenkleeding", mei 1901

Afbeelding uit het propagandaboekje van de Amsterdamse afdeling van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, juni 1901

Ontwerp van de heer J.L. van Is-
hoven. Kostuum van lichtblauwe
stof. Halsstuk van lichtblauwe zijde
in plooijs genaaid. Banden van
loodgrijze ribsijde, waarop bor-
duurwerk in wit, geel en een wei-
nig rood. "De Vrouw en haar
Huis", december 1906

de reformkleding aangeprezen. J.B. Bok-
horst signeert verschillende illustraties in dit
maandblad. Zeer waarschijnlijk zijn de mee-
ste van de niet gesigndeerde afbeeldingen
ook van haar hand.

Aan de illustraties voor een "Handleiding
voor het Vervaardigen der Verbeterde
Kleding" werkt Dientje Bokhorst in de peri-
ode van haar huwelijk. Ze ondertekent als
J.B.B. of B.M.-B. (de handleiding is op zijn
vroegst eind 1906 verschenen).

Het tijdschrift "De Vrouw en haar Huis"

In mei 1906 verschijnt het eerste nummer
van het tijdschrift "De Vrouw en haar Huis".
Wat de kleding betreft onderstreept de re-
dactie, bestaande uit Elis. M. Rogge en
R.W.P. de Vries Jr, geheel de idealen van de
Vereeniging voor Verbetering van Vrouwen-
kleding. Men neemt zich voor stijlvolle,
oorspronkelijke modellen te presenteren,
die het lichaam geen beperkingen opleg-
gen. Een gedeelte van de toiletten zal ook
zelf gemaakt kunnen worden.

Elisabeth Rogge, die in juni 1902 redactrice
is geworden van het "Maandblad van de
Vereeniging voor Verbetering van Vrouwen-
kleding", zal zeker zelf Berhardina Midde-
righ-Bokhorst hebben uitgenodigd aan het
nieuwe tijdschrift mee te werken.

In de eerste jaargang van "De Vrouw en
haar Huis" neemt mevrouw Midderigh iets
meer dan de helft van de modetekeningen

Jurkje voor meisjes van 14-16
jaar, van geboemd Liberty batist.
Model uit het tijdschrift "Schoon-
heid door Gezondheid", mei 1903

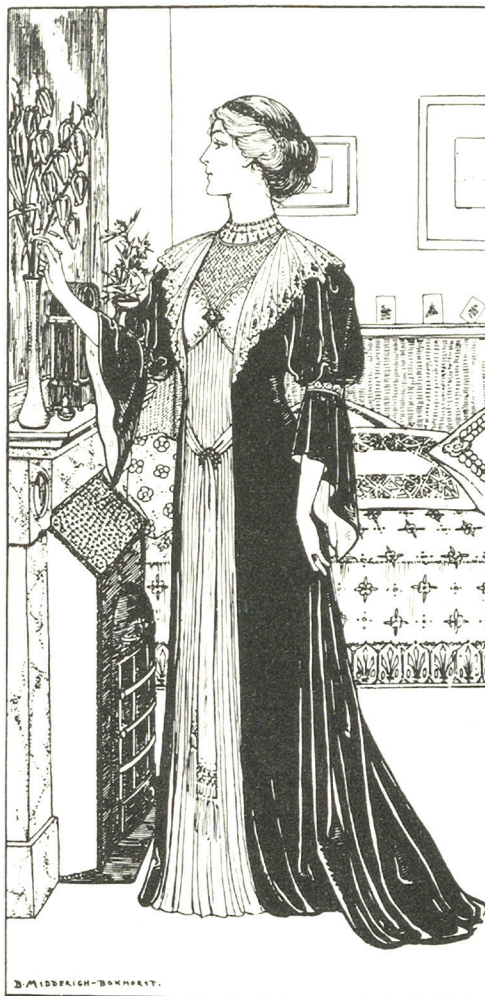

voor haar rekening. De overige modeteke-
ningen zijn van verschillende andere mono-
grammen voorzien. Enkele toiletten zijn ge-
fotografeerd.

Sinds mei 1908 wordt het "figuurtekenen"
verdeeld tussen Berhardina Midderigh-
Bokhorst en Elsa Woutersen-van Does-
burgh (1875-1957). Er is weinig verschil van
stijl tussen het werk van beiden. De tekenin-
gen van Elsa Woutersen zijn soms wel wat
stroef, onhandig. Na 1920 komt háár signa-
tuur niet meer voor. Ze wordt opgevolgd
door A. Leusink, die tot in 1926 een groot
aantal illustraties levert voor de moderu-
briek. In 1927 komen we drie keer Rie Cra-
mer tegen als tekenares van kinderkleding
(Rie Cramer heeft eerder ook al modeteke-
ningen verzorgd, o.a. voor De Kroniek).

Mei 1930 begint "De Vrouw en haar Huis"
aan haar 25ste jaargang. Een dankbare Elis.
M. Rogge wijdt in het jubileumnummer een
bladzijde "Aan B. Midderigh-Bokhorst". Ze
schrijft: "Vijf en twintig jaren hebben wij te-
zamen gewerkt! En altijd zijt ge mij in de ru-
briek der kleding van zóó grooten steun
geweest. Wij kenden elkaar al goed, toen in
1905 de voorbereiding begon voor het nieu-
we tijdschrift. Wij hadden elkaar leeren be-
grijpen en waardeeren. Wij wisten beiden
ook van welken kant wij de kleding wilden
bezien.

In elk vrouwenblad van eenige algemeene
beteekenis is aan de kleding een rubriek
gewijd. Ook in ons tijdschrift mocht deze
niet ontbreken. Het scheen ons destijds

Bruidstoilet van ivorekleurige soepele zijde in Robe-Princessevorm, met touffe oranjebloesem en asparagusranken. Sluier van geborduurde tulle. "De Vrouw en haar Huis", maart 1907

Gekleed toilet. Overkleed van warmbruin Liberty-fluweel met écaru-kleurige fijne kanten kraag. Onderkleed van dunne lichtblauwgrijze Cashmire, met smockwerk en borduurwerk. Halsketting van gouden en bruine kraaltjes. "De Vrouw en haar Huis", oktober 1907

zelfs toe, dat zij de hoofdplaats moest innemen. Wij wilden echter niet op den voet de wisseling van de mode volgen, integendeel. Gij zoudt toiletten teekenen, oorspronkelijk van lijn en versiering, zooals uw kunstenaarsziel ze u ingaf en deed scheppen. Hoe goed wist gij in die eerste periode, toen de reformkleeding nog gevolgd werd, de juiste richting aan te geven om te bewijzen, dat schoonheid en gezondheid niet tot een 'hobbezakuitelijk' behoeften te leiden. Enkele jaren verzorgde ge vrijwel alleen de kledingrubriek, toen kwam Elsa van Doesburgh. — thans mevr. Woutersen-van Doesburgh, de bekwame portretteekenaars van onze kunstbijlagen — medehelpen. Want het figuurteekenen alléén voldeed u niet meer. Uw wensch ging uit naar illustratief werk en welk een groote hoogte ge door ernstige studie daarin langzamerhand hebt bereikt, dat is aan allen bekend. Doch niettegenstaande uw steeds groeienden arbeid en de zorgen voor uw gezin, hebt ge nooit 'De Vrouw en haar Huis' daarbij achtergesteld. Integendeel, altijd bedacht ge weer variaties in technische uitvoering van het tekenwerk of in toiletjes, altijd mocht ik bij u blijven aankloppen, als mij iets bijzonders inviel, dat ik slechts aan uw teekentalent durfde toe te vertrouwen, altijd trof mij de liefde, waarmede ge voor het tijdschrift werkte, door het beste te geven wat in uw vermogen was. Om in het karakter van uw werken aan 'De

Kimono-toilet. Onderkleed van zeer dunne witte crêponstof. Overkleed van mousseline de laine: porseleinblauwe motieven op witte ondergrond. "De Vrouw en haar Huis", augustus 1907

Japon van zwart satijn met stroken en overlijfe van zwart gaas. Kraag en plastron van witte zijde met zwart gaas. "De Vrouw en haar Huis", maart 1915

Vrouw en haar Huis' te blijven, vroeg ik u een kleding-kleurplaat voor ons Jubileumnummer te tekenen.

Het zonnige, vroolijke zomertafereeltje, dat ge wist uit te beelden, spreekt tot mij op een andere wijze dan in de taal der mode.

Het is mij alsof, nu ik dit neerschrijf, mijn hand met zachten druk de uwe omvat houdt, dankbaar voor wat was, wetend dat ons tijdschrift te allen tijde op uw hulp zal kunnen rekenen".

Misschien heeft de "kleding-kleurplaat" voor Berhardina Midderigh-Bokhorst tegelijkertijd als bekroning en als afscheid geteld. Er verschijnen nog een paar aardige modetekeningen van haar hand (de laatste in mei 1932), maar het niveau van de overige mode-illustraties is dan zo matig, dat haar eigen motivatie daar mogelijk onder geleden heeft.

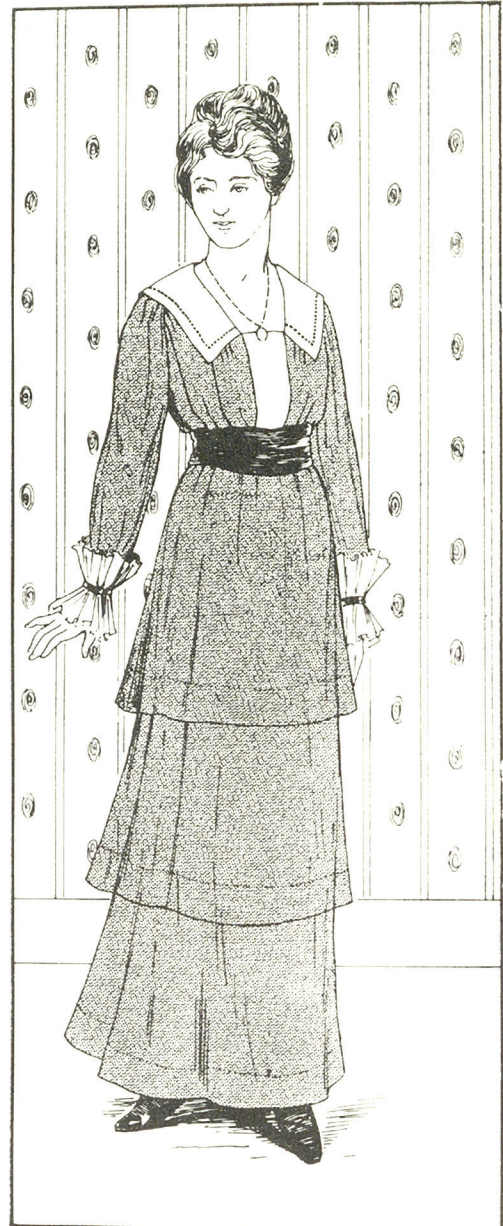
Als in een zeer gestileerde modetekening de anatomie enigszins verwaarloosd is, zal dat nauwelijks opvallen, maar in een modetekening met vrij natuurlijk getekende figuren kan onduidelijkheid wel eens storen. Mevrouw Midderigh heeft in haar schaduwloze tekeningen zo nu en dan moeite met het weergeven van de diepte, vooral bij de armen handstanden. Haar voeten staan vaak niet echt, zodat de figuurtjes in hun geheel aan een onzichtbare draad lijken te hangen. Dit laatste valt ook wel in veel ander mode-tekenwerk uit haar tijd op.

Kleurplaat voor het jubileumnummer van "De Vrouw en haar Huis", mei 1930

Jonge meisjes jurk van licht geraniumrode zijden mousseline
Kinderjurkje van witte voile met kloskant

Japon met afneembare cape van erwtenegroene crêpe georgette met gefestonneerde schulpgarnering
Japon van paarsachtig blauwe zijden crêpe met borduurwerk

Bij de signatuur bij uitzondering ook de datering

De souplesse in haar werk doet haar vrouwen en kinderfiguren, die altijd in idyllische omgevingen zijn voorgesteld, mooi uitkomen. Het weergeven van figuren in een interieur gaat haar goed af. Haar landschapjes zijn soms wat kaal. Veel modefiguurtjes zijn slechts in een al dan niet doorsneden kader geplaatst; niets leidt dan de aandacht af van de kleding.

De vraag of ze zelf ook als ontwerpster is opgetreden is moeilijk te beantwoorden. In het album met krantenartikelen over Berhardina Midderigh-Bokhorst, dat zich bij de familie bevindt, wordt ze in een niet met naam genoemde krant zonder datum ook met lof vermeld als kostuumontwerpster voor "De Vrouw en haar Huis". Elis. M. Rogge heeft het in mei 1930 ook over haar als schepster van toiletten. Toch wordt ze nooit concreet bij een bepaalde modetekening ook als de ontwerpster van het afgebeelde genoemd. Wel tekent ze zo nu en dan kledingstukken waarvoor anderen het ontwerp hebben geleverd.

In haar eigen gezin wordt de komst van de huisnaaister éénmaal in de week telkens

weer met vreugde tegemoet gezien. Moeder verzint modellen voor zichzelf en de kinderen. Naaien doet ze zelf niet, borduren daarentegen des te meer. Dochter Hannie geniet van de aparte jurkes, die door haar moeder worden versierd; in augustus 1917 wordt één daarvan afgebeeld in "De Vrouw en haar Huis".

In mei 1907 is een bijzonder aardige tekst in "De Vrouw en haar Huis", "Over reformblouses en fietspakjes", geschreven door D.B.. Aangezien het borduurwerk voor één van de afgebeelde toiletjes extra aandacht krijgt, is het verleidelijk om aan te nemen dat Dien Bokhorst bij uitzondering als illustratrice en schrijfster is opgetreden.

Het mooiste en interessantste modetekenwerk is lange tijd vrijwel zonder uitzondering in Parijs ontstaan. In Engeland heeft men op dit gebied alleen aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw een bloeitijd beleefd.

Als Dientje Bokhorst omstreeks 1900 haar eerste activiteiten in het modetekenen ontplooit, is er in Nederland niets waar ze op terug kan vallen. Op dat moment is ook het niveau van de modeprenten uit Parijs niet erg hoog. Daar is dan echter een haast revolutionaire vernieuwing op komst. In 1911 intro-

duceert Georges Lepape in zijn album "Les Choses de Paul Poiret" (mode-ontwerper) een sterk vereenvoudigde, pakkende nieuwe stijl, waarbij hij enigszins inspiratie heeft geput uit de modeprenten van het begin van de 19de eeuw. Verrassend gedurfd werk verschijnt ook in de modetijdschriften "La

Klokvormig tuinschoort met borduursel. De schouderbanden kruisen van achteren. "De Vrouw en haar Huis", augustus 1916

Gekleed toilet van pauwblauw fluweel met goudbruine kralen gearneerd. "De Vrouw en haar Huis", december 1917

Zomermantel van muisgrijze dunne stof. Geborduurde knopen en -motieven in licht karmijn, zwart en lichtgrijs. "De Vrouw en haar Huis", augustus 1917

Gazette du Bon Ton" (vanaf 1912; daarin ook weer prenten van Lepape) en "Le Journal des Dames et des Modes" (1912-1914, met George Barbier als belangrijkste illustrator). In de tekeningen voor de omslagen van "Vogue" (sinds 1909 in de Verenigde Staten; sinds 1916 in Engeland en sinds 1922 in Frankrijk) worden hoogtepunten bereikt door de Amerikaan George Plank, door Lepape en later ook door Eduardo Benito. Van dit alles dringt niet veel door tot de Nederlandse illustratoren. Henriëtte Willebeek le Mair heeft in 1911 in Parijs les gehad van Bernard Boutet de Monvel, die ook modetekeningen maakte voor "La Gazette du Bon Ton", maar zij is geheel zichzelf gebleven in een mooie lieve stijl. Modetekeningen heeft zij trouwens ook nauwelijks gemaakt.

De vruchtbare wisselwerking tussen haute couture-ontwerper en modetijdschrift, dat zonder reserves openstaat voor het allernieuwste, is onmisbaar voor de ontplooiing van de illustrator. Dit gegeven was niet aanwezig in Nederland. De redactie van "De Vrouw en haar Huis" wil juist ook de mode uit Parijs niet blindelings nagevolgd zien en kan dus ook geen illustratrices gebruiken, die wel in een extreem modieuze stijl zouden werken.

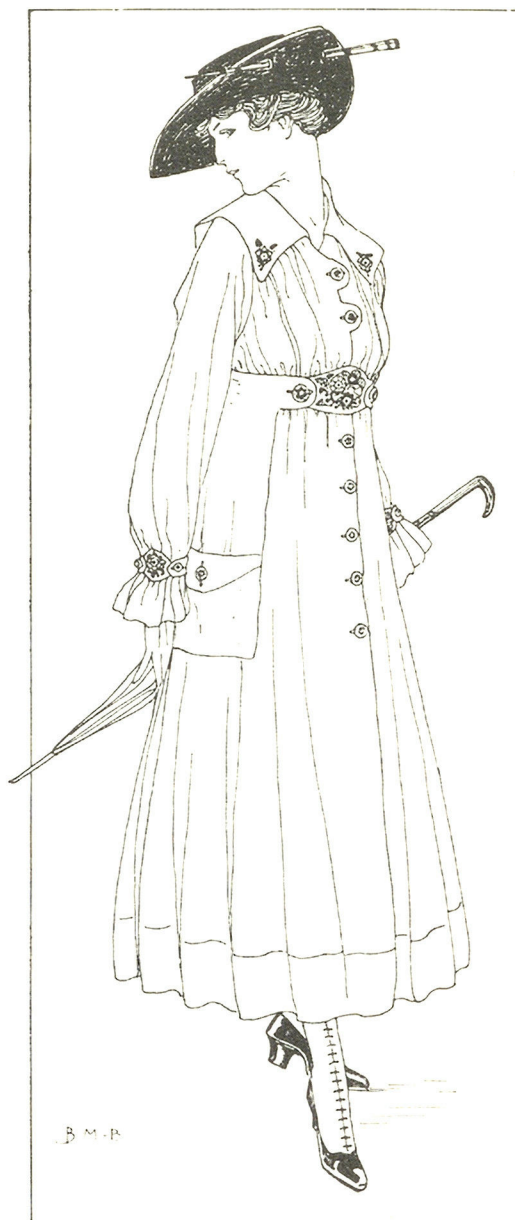
Onder de bijdragen van Berhardina Middelhuis-Bokhorst aan "De Vrouw en haar Huis" bevinden zich talloze mooie, gave en duidelijke modetekeningen. Gedurende de ruim 25 jaar, waarin ze meewerkt aan het blad, is haar werk mede bepalend voor het gezicht ervan. De illustraties in de eerste jaargangen zijn het meest apart van stijl. De tekenares heeft misschien de Liberty-catalogus "Dress and Decoration" uit 1905 gekend. Haar tekeningen zijn soms iets strakker dan die in

Overkleed van licht blauwgroen zomerlaken met borduurwerk, b.v. te dragen over onderjapon van bedrukte zijde

Kinderjurkje van wollen voile of crêpestof in zachtblauw, met borduurwerk en smockwerk

Japon van licht zalmkleurige soepele zijde met overkleed van crême voile met incrustaties van crême lisse kant of filetwerk

"De Vrouw en haar Huis", mei 1918

de Liberty-catalogus, maar daardoor zeker niet minder interessant. De soepel vallende kleding, die door de redactie werd gepropageerd in navolging van de reformbeweging, had zeker ook haar voorkeur. De verwantschap met haar onderwerp zal haar zeker in de eerste periode geïnspireerd hebben. Het nieuwe wuft-uitdagende vrouwentype van de jaren 1920 heeft haar kennelijk weinig aangesproken. Een meisje in sportkleding blijft ze als een vlinderachtig broos wezentje weergeven. De theetafel ziet er in 1922 anders uit dan in 1907, maar de jonge vrouw, die er gebruik van maakt, straalt nog steeds de vóór-de-oorlogse tere elegance uit. Haar (mei) 1932-vrouw past daarentegen weer wel heel goed in de tijd, zowel in houding als in type. De jongensachtige stijl van de jaren 1920 wordt in de jaren 1930 dan ook opgevolgd door een nieuwe verfijnde vrouwelijkheid, die ze met goedkeuring zal hebben begroet.

Kinderkamerplaat
Blauwe overalietjes, omstreeks
1933/1935

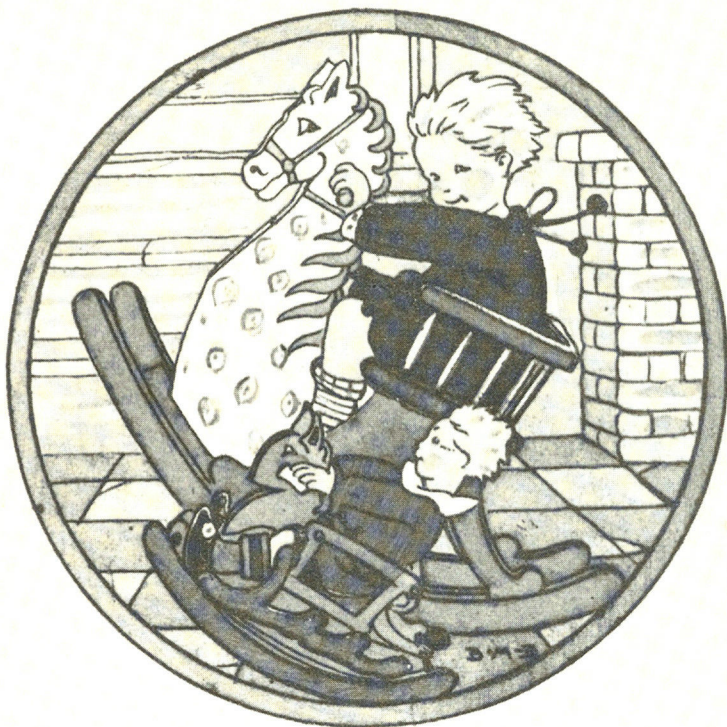
Kinderkamerplaat
De originele aquarel. Rode regen-
jasjes, omstreeks 1933/1935

Kinderkamerplaten

In oktober 1919 worden in "De Vrouw en haar Huis" wandversieringen voor de kinderkamer besproken en enkele series prentbriefkaarten voor kinderen en voor volwassenen, alles ontworpen door mevrouw Midderigh-Bokhorst. De eerste producten van Nederlandse herkomst op dit gebied worden met vreugde begroet. De platen uit de twee series, die worden genoemd, zijn niet in de familie bewaard gebleven. "Regendag" en "Bellen blazen" (beide afgebeeld in het artikel) zijn zeer verwant aan het werk van Henriëtte Willebeek le Mair. De familie bezit nog wel een groot aantal platen uit de jaren 1930, waarbij ook drie originele tekeningen. De platen zijn heel vrolijk, direct getekend en van bonte kleuren voorzien. De entourages van de kinderen met hun speelgoed en dieren, binnen of buiten, passen geheel in de tijd. De voorstellingen zijn voor een kind goed te overzien en bij gebruik in een schoollokaal op enige afstand ook nog goed te onderscheiden. Bij de platen uit 1935 komen de kindergezichten soms wat onaangenaam over; misschien heeft dat ook te maken met de tijd waarin ze zijn ontstaan. Nog in 1955 vertelt mevrouw Midderigh in een interview in de Nieuwe Haagse Courant, dat er juist kleurige platen voor de kinderkamer van de drukker zijn gearriveerd.

De platen zijn ook voor Engeland en Amerika bestemd.

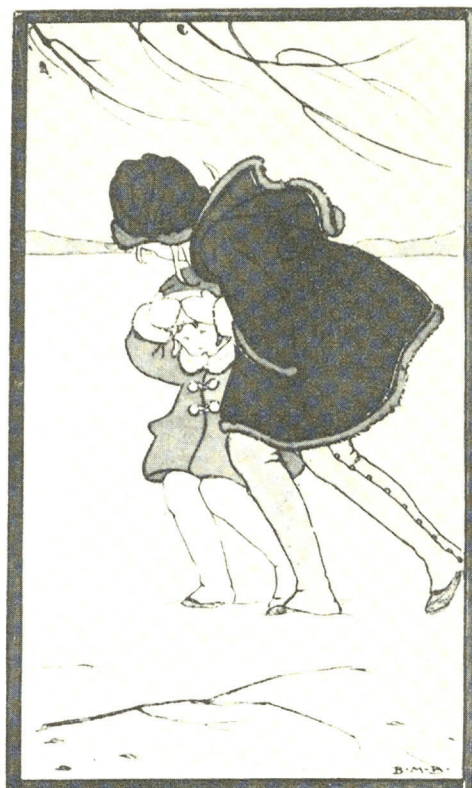
Kinderkaart uit de serie "Au paradis des enfants", 1919 of iets eerder

Kinderkaart uit de serie "Au paradis des enfants", 1919 of iets eerder

Prentbriefkaart uit de serie "Elégances", 1919 of iets eerder

Prentbriefkaarten

Hetzelfde nummer van "De Vrouw en haar Huis" (oktober 1919) biedt ook hulp bij het dateren van de eerste series prentbriefkaarten van de hand van mevrouw Midderigh. De serie "Au paradis des enfants" telt waar-

schijnlijk 24 kaarten (zoveel zijn er tenminste nog bij elkaar in de familie: 12 met ronde medaillons en 12 met rechthoekige voorstellingen). Net zoals bij de prentbriefkaarten van Rie Cramer en Henriëtte Willebeek le Mair loopt de kwaliteit van de kaarten onderling nogal uiteen. De vroegste series zijn in ieder geval het aardigst. De latere zijn niet meer "B.M.-B." gesigneerd maar voorzien van het pseudoniem Hannie Holt.

De kaarten, en vooral de wandplaten, geven een aardig beeld van de kinderkleding, in hoofdzaak uit de periode van ± 1920 tot ± 1940 . Uit de kindermode, die aan het eind van de 19de eeuw al praktischer en comfortabeler was geworden, verdwijnt na de eerste wereldoorlog ook veel van al het nog te mooie lieve kant en fluweel. Eerst de simpele speelpakjes en de warme korte winterjassen met hoge slobkousen, later ook de functionele regenjasjes en -speeloveralls; het zijn allemaal kledingstukken, die dan nog maar kort bij de kindergarderobe horen.

De naam van de kinderkaartenserie wordt niet op de kaarten zelf vermeld. Hetzelfde geldt voor twee series kaarten voor "groote mensen". De namen "Elégances" en "Au bain de mer" vinden we eveneens in het bovengenoemde artikel. Met het commentaar in "De Vrouw en haar Huis" kunnen we het nog steeds eens zijn: "Deze (kaarten) geven een geheel nieuwen kijk op haar talent; er is een pittigheid en durf in opvatting en kleding die bijna iets Weensch hebben. Haar voorliefde en vaardigheid voor smaakvolle kleding, die de lezeressen van dit tijdschrift uit haar maandelijkse tekeningen reeds lang kennen, komen hier duidelijk naar voren". De lichtdruk voorstellingen zijn met de hand ingekleurd. Volgens de familie is dat in Wenen gebeurd en zou Berhardina daar zelf

Hansop van dunne reformstof
Nachtjapon van dun katoen
"De Vrouw en haar Huis", augustus 1921

Buitenjurken
Loshangende jurk van lichtgroene
Japanse crêpe-stof, met borduur-
randje
Jurkje van witte voile, omgehaakt
of -gefestonneerd met korenblauw
garen, met geborduurde motieven
in korenblauw en groen
Hoedje van veelkleurig raffia
"De Vrouw en haar Huis", juli
1921

ren voor een grote gelakte trommel. Ze heeft er een modieus vrouwenfiguurtje voor gekozen, in bolle lila rok en zwarte shawl met franje. Op een verzoek van de firma Boldoot om een advertentietekening te maken is ze niet ingegaan (juni 1924).

Speelschortje van gekleurd linnen
met afstekende biezen
Schortje van korenblauw linnen
met gehaakte randen in fel oranje,
gedragen over een wit jurkje
"De Vrouw en haar Huis", mei
1921

Berhardina Midderigh-Bokhorst heeft zich haar leven lang in haar werk en privé leven intensief bezig gehouden met praktische kleding en gestileerde kleding of combinaties daarvan. Op hoge leeftijd was ze nog modebewust, koos zorgvuldig haar kleuren en sieraden.

Naast haar drukke bezigheden als illustratrice vroeg het gezin en het huishouden toch ook altijd aandacht. Toch vond ze 's avonds nog vaak tijd om te borduren (tekenen deed ze alleen met daglicht).

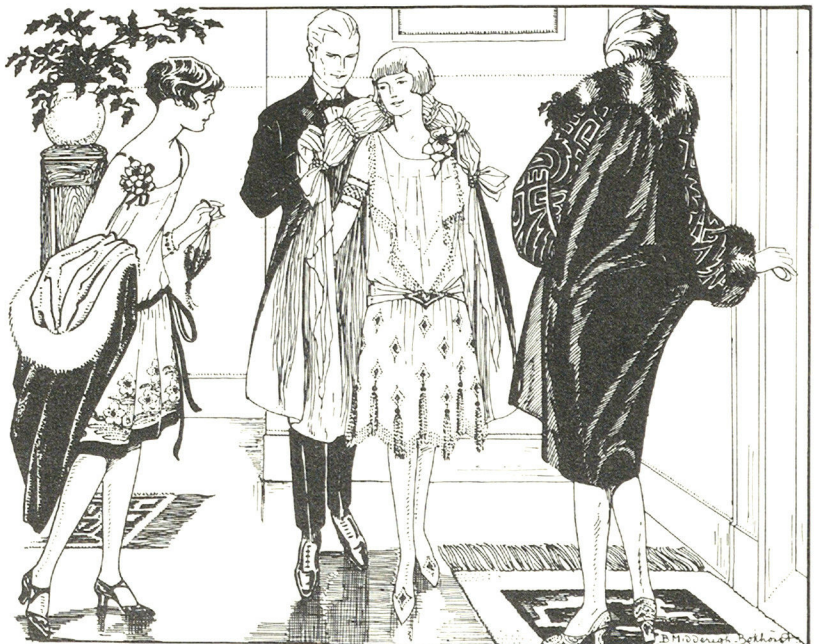
Ze heeft veel te danken gehad aan haar kinderen en kleinkinderen. De jeugd zelf heeft haar geïnspireerd en gecorrigeerd. Haar dochter en zoon hebben verschillende ma-

Jonge meisjes feestjurk van witte
zijden crêpe met borduurwerk
Jurk van teergroene zijden mous-
seline met goud- en zilverkraaltjes
Avondmantel van velours chiffon
in paarsrode tint. Raglanmouw
met chenillegaren bewerkt in iets
lichtere nuance. Licht met donker
gestreept bont op kraag en man-
chetten
"De Vrouw en haar Huis", decem-
ber 1926

een bezoek hebben gebracht aan de studio waar het kleurwerk werd uitgevoerd. Het werken met kleur heeft haar duidelijk geïnspireerd. De kleurbeschrijvingen bij de toiletten in de eerste jaargangen van "De Vrouw en haar Huis" zijn vaak zo fascinerend dat het alleen maar te betreuren valt, dat er in die jaren b.v. geen gekleurde kaarten zijn ontstaan.

Reclametekeningen

Voor de firma Bleyle in Stuttgart heeft ze gedurende een aantal jaren, vanaf 1926 of iets eerder, reclameboekjes verzorgd. Deze prentenboekjes, waarin de wollen kinderpakjes, -vesten en -jurkjes werden aangeprezen, hadden eerst een oplage van 100.000 exemplaren, later zelfs van 1.000.000. Ook voor Vroom & Dreesman ontwierp ze bijzonder aardige reclameboekjes (niet gedateerd, omstreeks 1920?). Van Houten vroeg haar een ontwerp te leve-

Zomerjapon van bedrukte shantung of andere stof. Bijpassende hoed van stro met stof over de bol. Geborduurde hemdjurk met korte aangeknippte mouwen. Daaronder dunne blouse van geplisseerd batist of voile
 "De Vrouw en haar Huis", augustus 1921

Najaarsmantel met bijbehorende toque (hoedje; kan zelf gemaakt worden) van zwart fluweel. Wandelrok van licht laken, malgroen, paargrijs of zandkleur
 "De Vrouw en haar Huis", oktober 1923

len model gestaan voor figuren in haar werk. Deze actieve, energieke vrouw maakte op 75-jarige leeftijd nog een muurschildering voor de nieuwe Landbouwhuishoudschool in Zoetermeer. Eveneens in 1955 schreef ze een boek over edelstenen, voor de jeugd: "Glans en Gloed uit donkere diepten", dat ze samen met haar man illustreerde. Aan de derde druk van dit boek voegde ze vier jaar later nog drie hoofdstukken toe over parels, barnsteen en koralen. In 1959 sloot ze daarmee een 60-jarige loopbaan als illustratrice af.

Colophon
 Uitgave: Centraal Museum Utrecht 1982
 Tekst: Hanneke Adriaans
 Foto's: Ton Hulskamp
 Vormgeving: Daan Out
 Druk: Drukkerij Elinkwijk, Utrecht